

PUSKÁS BERNADETT

TEMPLOMÉPÍTÉSZET A TÖRTÉNELMI MUNKÁCSI EGYHÁZMEGYÉBEN A 15-16. SZÁZADBAN

TARTALOM: 1. A kárpáti régió templomépítészetének problémaköre, tipológiája; 1/ Templomállítási gyakorlat; 2/ Építetők és építők; 3/ Minták; 4/ Alaprajzi formák; 5/ Felépítmény; 2. A munkácsi egyházmegye középkori fatemplomai és mintái; 1/ Emlékek az egyházmegye déli részéről; 2/ Mintái; 3/ Felvidéki ikonok, mint források

1. A kárpáti régió templomépítészetének problémaköre, tipológiája

1/ *Templomállítási gyakorlat*

A kárpáti régióban, a történelmi Lengyelország és Magyarország keleti határvidékén a középkorból származó, ma ismert bizánci rítusú templomok száma elenyésző.¹ A korabeli templomépítészetre vonatkozó írásbeli emlékek is szűkszavúak.

A történeti források szerint az ezen a területen létrejött falvak úgynevezett *váltott legelő pásztorjogon létrejött települések* voltak. A föld tulajdonosai, a királyi kincstár vagy a földesúr a lakatlan erdős háttérterület jobb hasznosítása és védelme érdekében engedték meg kisebb közösségek letelepedését a birtokon, 6-9 év adómentességet ígérve a falunak. A letelepedést és jogi ügyletét a közösség vezetője, a *kenéz* (más terminus szerint a *soltész*) bonyolította. Az ekkor keletkezett iratok, az úgynevezett *kenézlevelek* rögzítették a telepések nevét, az adómentesség idejét, a falu területét, és ezen belül a *kenéz* családját, illetve az egyházat megillető földterület biztosítását.² Ez nem mindig jelentette azt, hogy ugyanakkor megalakult az egyházközség is, illetve, hogy templom

¹ Pl. Uluczi-i fatemplom, 1510-1517 k.; Posada Rybotyczka – Szent Onofer-templom, 16. század, Lengyelország. КАРМАЗИН-КАКОВСЬКИЙ, В., *Мистецтво лемківської церкви*, Рим 1975, 27-32.

² CZAJKOWSKI, J., „Dzieje osadnictwa historycznego na Podkarpaciu i jego odzwierciedlenie w grupach etnograficznych”, in Czajkowski, J. (szerk.), *Łemkowie w historii i kulturze Karpai I*, Rzeszów 1992, 15.

is épült. Hiszen a föld birtokosa, a *kegyúr* nem volt köteles támogatni a későbbiekben az egyházközséget, csupán hozzájárulását adta, hogy a falu papot hívhasson magának, ha temploma már állt. A kenézlevelek és a királyi birtokokon létrejött települések templomaira vonatkozó későbbi adatok összevetése azonban tanúsítja, hogy például a Kárpátok lengyel oldalán az új települések közel háromnegyedében rövidesen saját templom épült.³ A régiót egyre nagyobb mértékben benépesítő falvak megjelenése így a helyi bizánci rítusú egyházszerkezet nagyobb arányú kiépülésére és templomépitészetének kibontakozására enged következtetni. Hiszen e pásztorjogon – későbbi nevén vlach-rutén jogon – létrejött településeken bizánci rítusú templomok épültek, függetlenül attól, hogy lakossága, mint a többség rutén vagy oláh nyelvet beszélt-e, vagy sem. Figyelemreméltó, hogy a lengyelországi letelepedések kapcsán a kutatás több esetben magyar telepesek jelenlétére utaló személyneveket és helységneveket (pl. Uherce) mutatott ki.⁴

2/ Építetők és építők

A kútfők alig tartalmaznak az épületek külső megjelenésére vonatkozó információkat, leginkább a templom építőanyagát jelölik meg. A források szerint *Erdélyben* a 13-15. században a birtokos kenézek építették a templomokat, melyeknek kegyurai is lettek.⁵ Az ottani igényes – moldvai, illetve helyi magyar mintákat követő – kéőpítményekkel ellentétben *Máramarosban és attól északra* elsősorban fatemplomokkal kell számolni.⁶ A magyar földesurak birtokain létrejött települések kenézei csak bíraskodási jogokkal rendelkeztek, e kiváltságos szerepük is csak a 16. század végéig áll fenn, nem építhettek templomot. A faluközösség szerény anyagi lehetőségei következtében pedig csak a fatemplom állítására vállalkozhatott. Az itt létesült templomoknak a mindenkori földesúr

³ TUR, J., „Architektura cerkiewna”, in *Lemkowie. Kultura – sztuka – język. Sanok, 21-24 września 1983*. Warszawa – Kraków 1987, 45.

⁴ CZAJKOWSKI, J., „Historyczne i etniczne podstawy kształtowania się grup etnograficznych w południowej części woj. rzeszowskiego”, in *Materiał Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku 12 (1969) 32*.

⁵ Az erdélyi alaprajzi formákról többek közt: PORUMB, M., *Pictura românească din Transilvania (sec. XIV-XVII)*, Cluj-Napoca 1981, vol. I, 30-31.

⁶ Makkai, L. – Mócsi, A. (szerk.), *Erdély története*, Budapest 1988, I. kötet, 397-398. 1516-ból három fatemplomról van okleveles említés. Azt megelőző források nem kerültek elő azzal kapcsolatban, hogy kő- vagy faépítmények-e épülhettek ezen a vidéken.

lett a kegyura, az ő engedélye volt szükséges az építkezéshez, illetve a pap meghívásához.⁷ E feudális joggyakorlat vezetett ahhoz a sajátos függőségi viszonyhoz, mely a munkácsi uradalom mindenkori birtokosa, illetve egyben a monostor kegyura és – a keleti gyakorlat szerint székhelyét kolostori központban kialakító – munkácsi püspök között lépett fel, és hosszú időre meghatározta az egyházmegye életét.

Ahogy a későbbi gyakorlat is igazolja, a munkácsi egyházmegyében, az egyházközségek alakulásával, a 15-16. század folyamán készült fatemplomok a közösség vagy az azt képviselő soltész felkérésére, mindig a közösség megbízásából épültek a falu közelében, vagy a területén lévő hegyoldalba, vagy dombon – a kereszténység előtti idők óta szimbolikus hangsúlyú és védhető helyen – ahol a körbekerített templomudvar temetőként szolgált. A kisméretű – többnyire mintegy száz hívő befogadására szánt – épületeket egy vezető építőmester, az „öreg” (sztarejsina) irányításával ácsmesterek csoportja emelte, néhol a helybeliek bevonásával.

3/ *Minták*

A templomépület formájának meghatározásában, a minta kiválasztásában a tényleges építető, az egyházközség elképzelése volt a döntő. A középkori fatemplomok számos vonását, az alaprajzi, illetve tömegformáit az építőmesterek és megrendelők által ismert építészeti eszköztár és formakincs határozta meg alapvető módon. A templomépítést egyes jegyeit így a koraközépkori világi építészetből, a védelmi és lakóépületeknél alkalmazott gyakorlatból kölcsönözték (pl. a boronafalazás, „háztípusú” templom, védelmi tornyok). Ezek a sajátosságok már a tatárjárás előtti időkben a fatemplom-építészeti hagyománynak részévé váltak.⁸ Részben a tradicionális építőanyag és annak technikai lehetőségei, részben a helyi építészeti hagyomány ereje révén a 11-13. századi templomépítészeti térbeli-alaprajzi megoldásai a helyi egyházszervezet kiépülése idején, sőt, az azt követő évszázadokban is általánosan jellemzők maradnak.⁹

⁷ Makkai – Mócsi, *op. cit.*, 399.

⁸ АСЕСВ, Ю., *Джерела. Мистецтво Київської Русі*, Київ 1980, 39-42.

⁹ A korai alaprajzi sajátosságokról, felépítmenyformákról, az építészeti tömegek arányairól ld. ЛОГВИН, Г., „О деревянном зодчестве домонгольской Руси”, in *Средневековая Русь*, Москва 1976, 151-160.

4/ Alaprajzi formák

A kárpáti régió bizánci egyházmegyéiben a középkori templom térszerkezete a keleti hagyományok által meghatározott téregységekből épült össze. Alapvető sajátosság, hogy a templomépület hagyományosan három szakaszra tagolódott: a keletre néző szentélyből, a hajóból és a pronaoszból, a nők számára kijelölt „babinec”-ből állt. Az egyes szakaszok négyzetes alaprajza, kubusos tömege a központos, centrális tér megalkotásának gondolatát viszi tovább a bizánci örökségből. A kubusok felfűzése egy tengelyre, arányaik, a központi kubusnak alárendelt kisebb szakaszok pedig a bizánci templom makrokozmosz felépítettségére utaló, szimbolikus belső arányrendszerre utal vissza. A helyi körülmények közt ez a térfelosztás a lehető legegyszerűbb formában kialakított alaptípusokban valósult meg.

A középkortól legáltalánosabban elterjedt alaprajzi forma a *háromosztatú templom* típus volt. Építészeti magját a közel négyzet alakú hajó alkotta, mely a másik két térrész, a szentély és az előcsarnok arányaihoz viszonyítva a legnagyobb szakasz volt. A másik jellemző típus, a *kétosztatú templom* inkább csak a kárpáti régió déli részére volt jellemző, kisebb keletelt szentélyből és annál szélesebb, hosszanti elrendezésű téglalap alaprajzú hajóból állt. Ennél az alaprajzi típusnál, a korabeli keleti liturgikus gyakorlatnak megfelelően, a hajót hosszának kétharmadánál osztófal tagolta a közel négyzetes naoszra és kisebb pronaoszra.

Egyes feltételezések szerint a hosszanti tengely mentén történő domináns térelrendezés mellett harmadik kárpáti régiós középkori templomtípusként a centrális, *keresztalaprajzú templomépület* is ismert lehetett, ahol központi négyzetes hajóhoz mind a négy oldalán csatlakoztak kisebb arányú négyzetes mellékterek.¹⁰ Más vélemények szerint a faépítészet vonatkozásában e típus középkori eredete vitatható. A lengyel kutatás 17. századi lokális típusnak tartja.¹¹ A munkácsi egyházmegye területén e templomtípus két, jóval későbbi, 18-19. századi példája ismert: Körösmező és Mezőhát.

A templomokat többnyire tölgyfagerendákból álló talpfakeretre állították összefüggő kőalapozás nélkül, csupán a szakaszok sarkai alá

¹⁰ ЮРЧЕНКО, П., *Дерев'яна архітектура України*, Київ 1970, 8. Középkori eredetűnek tartja.

¹¹ Vö. KRYCINSKI, S., *Drewniane cerkwie karpackie*, Warszawa 1984, 94-95.

süllyesztettek be köveket.¹² Így a kárpáti régióban épült 15- 16. századi bizánci rítusú templomok alaprajzi formáinak kutatását a szórványosan fennmaradt emlékek, és a néhol elkészített kőalap (*Hańczowa*, Lengyelország) mellett főleg az archaikus jegyeket mutató 17. századi templomépületek kutatása segíti.¹³

5/ Felépítmény

A kárpáti régió fatemplomai többnyire boronafalazással készültek, ahol a csatlakozó épületrészek egyidejűleg készültek s közös fallal kapcsolódtak egymáshoz.¹⁴ Így már az alaprajz és arányainak kijelölése jelentősen meghatározta a felépítmény nagyságát, tömegtagolását. A kissé befelé tartó, optikailag a valósnál magasabb belmagasság hatását keltő falazással készült épületszakaszok egyenként önálló boltzást kaptak.

Az egyszerű oldalhomlokzatokat a magas tetőformák változatos kivitelezése, eltérő számuk és arányaik tették egyedivé, és a templom egyszerű tömegtagolása mellett a felépítmény számos változata alakult ki.¹⁵ Ezek közt a minden szakasz fölött önálló sátorból álló, „háromcsúcsos”-nak nevezett felső lezárás a legáltalánosabb.¹⁶ A kőoszlatú alaprajz esetében a templomot egységes nyereg-, illetve kontyfedte fedte, a belsőben a fedélszék a 16. századig nyitott volt, majd síkmennyezettel zárták le.

2. A munkácsi egyházmegye középkori fatemplomai és mintáik

1/ Emlékek az egyházmegye déli részéről

A történelmi munkácsi egyházmegye területén fennmaradt faépítészeti szakrális épületek, templomok, kápolnák, haranglábak értéke-

¹² МАКУШЕНКО, П., *Народная деревянная архитектура Закарпаття (XVIII-начала XX века)*, Москва 1976, 16-17.

¹³ TUR, *op. cit.*, 45.

¹⁴ A fatemplom-építészet technikai sajátosságainak részletes bemutatása többek közt: DOMANOVSKY, GY., *Magyarország egyházi faépítésze. Bereg megye*. Budapest 1936, 13-25; МАКУШЕНКО, *op. cit.*, 13-26. A falazás megerősítésére is facöveket alkalmaztak.

¹⁵ A különböző alaprajzi és felépítmény megoldások kombinációinak tipológiáját lásd ДРАГАН, М., *Українські дерев'яні церкви*, Львів 1937, ч. II., 20.

¹⁶ МАКУШЕНКО, П. – ПЕТРОВА, З., *Народная архитектура Закарпаття*, Киев 1956, 20.

lése a források hiánya, az építőanyagból adódó sorozatos javítások, átépítések miatt számos, egyelőre megoldatlan kérdést, sőt ellentmondást rejt magában.

Így legkorábbi emlékekként számon tartott két máramarosi fatemplom, a *középpapsai úgynevezett felső Szent Miklós templom* és a *darvai, ugyancsak Szent Miklós titulusú templom* datálásával kapcsolatban is eltérő állásfoglalásokat fogalmaz meg a szakirodalom.

A *középpapsai* felső fatemplom a források szerint 1428-ban épült.¹⁷ Bár az épület későbbi átalakításai jelentősen változtattak felépítményén, sok archaikus részlete szolgál adattal a munkácsi egyházmegyében kialakult későközépkori templomépítési gyakorlattal kapcsolatban.¹⁸

A rendkívül kicsi méretű, boronafalazású kétosztatú templom egy közel négyzetes, alacsonyabb szentélyből és egy annál szélesebb, hosszanti térből áll, melyet osztófal tagol hajóra és előtérre.¹⁹ A tömegtagolás részint a hagyományos templomtípusnak a románkori építészettől, részint a moldvai kolostortemplomok formaképzését idézi. A falazatot kétméteres magasságban konzolokkal alátámasztott eresztető, a kárpáti régió középkori építészetének archaikus ereszfarmája (opaszannya) veszi körül. A falkutatások szerint a templom első jelentős átépítése a 16. század végén történt. Ekkor az eresz felett mindhárom szakaszt megmagasították és síkmennyezettel fedték, az előtér felett karzatot alakítottak ki.²⁰ A második komoly beavatkozás során, az 1750-es években a síkmennyezetet a hajóban és a babinecbe technőboltozatra cserélték le, a nyugati térrész fölé favázás, négyzetes alapú magas, sátozott galériás tornyot emeltek.²¹

Darván a források nyomán 1470-ben épülhetett a kétosztatú, belső terében három szakaszú keletelt boronafalazású templom. A többszöri átépítések alaprajzi formáját változatlanul hagyták. Egyenes záródású, szűkebb szentélyének a boltozatig, hajójának és nyugati előtérének az ereszvonalig tartó falszakaszát tartják középkori, 15-16. századi ere-

¹⁷ A hivatkozások összefoglalását, az irodalmat lásd ЮРЧЕНКО, *op. cit.*, 43.; DESCHMANN A., *Kárpátalja műemlékei*, Budapest 1990, 97.

¹⁸ СЛИПЧЕНКО, Н., „Росписи закарпатских деревянных храмов XVII-XVIII вв. и их реставрация”, in *Художественное наследие*, Москва 1983, 172.

¹⁹ A szentély méretei 7 x 8 könyök, a hajó és babinec közös méretei 12 x 19 könyök (1 könyök – 46, 24 cm). Lásd ugyanott.

²⁰ Ezután készülhettek a hajó datált falképei (1601).

²¹ Az 1761-es datálású ikonosztáziót már az új boltozati formához igazítva építették.

detűnek. A források szerint a fatemplomot 1800-ban szállították mostani helyére, az egykori, falu mellett álló kolostorból.²² A 18. század közepének átépítése nyomán a pronaosz felett harangalakú, erkélyes, magas toronnyal, nyugaton galériás tornáccal egészítették ki, a szentély és hajó síkfödemeit teknőboltozatra cserélték ki.²³

Mindkét máramarosi templom azonos alaprajz szerint épült és későbbi átalakításai is hasonlóképp formálták tovább felépítményeiket, így általuk a munkácsi egyházmegye déli részén működő építészeti gyakorlat megváltozása, új tendenciái is nyomon kísérhetők.

2/ Mintáik

A két templomépület legkorábbinak tartott formájukban a kárpáti régió szokásos háromszakaszos téralakítású templomalaprajzának ahhoz az archaikusabb változatához kapcsolódik, melyet az ukrán kutatás a centrális és hosszanti alaprajzot egyesítő templomforma prototípusának tekint, a ház-típusú templomformához.²⁴

A ház-típusú templom – melynek archaikus késői példái az Észak-Kárpátokban bukkannak fel újra a 17-18. században²⁵ – egyenes, gyakrabban poligonális – a nyolcszög felével záródó, kissé nyújtott szentélyű, közel négyzet alakú hajójú templomépület volt, melyhez többnyire egyenes záródású nyugati tér csatlakozott. A templom bejárata a déli oldalon nyílt. Az épületet a falak vonalát követő, magas, széles kiülésű sátor tető fedte, mely alatt kívülről rejtett maradt a három templomszakasz belső tere és önálló boltozatai.²⁶ A ház-templom típusának

²² ЛОГВИН, Г., *По Україні*, Київ 1968, 360. Ugyanő később Ukrajna legrégebbi fatemplomaként írja le a fenti dátum említésével. Вд. *Українские Карпаты*, Москва 1973, 129. Az átszállításról: *Памятники истории и культуры Украинской ССР*, Киев 1987, 189.

²³ СЛИПЧЕНКО, *op. cit.*, 179.

²⁴ ПІ ТРАНУШЕНКО, С., *Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України*, Київ 1976, 8; ТАРАС, Я., „Дерев'яне сакральне будівництво Молдови”, (Львів) in *Вісник* 6 (1997) 45. Az ukrán irodalmat összefoglalva a típus bukovinai eredetéről beszél.

²⁵ Pl. Radłowice, Cisów. Вд. KRYCIŃSKI, *op. cit.*, 35-40.

²⁶ A máramarosi Havasmező többszörösen átépített, egyes feltételezések szerint 1598-ban alapított temploma szintén ház-típusú: nyolcszög felével záródó nyújtott szentéllyel, annál szélesebb hosszanti, két szakaszra tagolt hajóval és a nyugati oldalon a nyolcszög felével záródó tornáccal épült. Két-, ill. ötsíkú magas tetőzetének nyugati sarkán a 18. században közepén barokk süvegű négyzetes tornyot emeltek. СЛЮБОДЯН, В., *Церкви українців Румунії. Банат, Задунав'я, Марморочина, Південна Буковина*.

eredetével kapcsolatban is számos eltérő vélemény fogalmazódott meg. Ettől függetlenül, mindenekelőtt azt a sajátosságát kell kiemelni, hogy – ahogyan a középkori moldvai templomépítészet is, mellyel leginkább összefüggésbe hozzák²⁷ – *e templomtípus már kialakulása során, számos a nyugati középkori építészetből kölcsönzött elemet emelt be a bizánci hagyományokon nyugvó, centrális és hosszanti beosztást ötvöző alaprajzba.*²⁸ A Kárpát vidék 14-15. századi ikonfestészetében a déli hagyomány, részben moldvai közvetítéssel Athosz, részben Szerbia hatása nyilvánul meg.²⁹ Ezzel párhuzamosan középkori építészete is – részben közvetlenül a betelepedések, részben, a Balkán felől érkező kulturális hatások révén – sajátos, a nyugati kultúrkörrel való folyamatos érintkezésben kialakult metabizánci építészeti, alaprajzi és térfüzési gyakorlatot örökölt meg, melyben a keleti hagyományok a helyi tapasztalatokkal ötvözödtek.³⁰ Ezek a kapcsolatok minden bizonnyal a régió déli részein, a munkácsi egyházmegye máramarosi területének építészetében is érvényre juthattak.

A kárpát-vidéki ikonfestészetben különösen a 15-16. század fordulójától a közép-európai gótika technikai, stiláris jegyei is érvényesülnek.³¹ Mindkét említett máramarosi templom tömegtagolása, felépítményének, külső homlokzatának további kialakítása nem a kárpáti régió északi részén tipikusabb számító templomformát, hanem a szűkebb régió mintáit, elsősorban az erdélyi későgótikus templomokat követi. A falazás nem többszörösen megtörve szűkül sátoztetővé az egyes szakaszok felett, hanem az ajtószint felett csak egyszer törik meg, bazilikális keresztmetszetet adva, melyre meredek, a szentély felett alacsonyabb gerincű nye-

Львів 1994, 64-65.

²⁷ IONESCU, G., *Architectura populara în Romania*, Bucuresti 1971, 205.

²⁸ TOMPOS E., *A bizánci és az iszlám építészet*. Budapest 1986, 274-278.

²⁹ СВЕНЦИЦЬКА, В., „Український живопис XVI-XVII й XVII ст. у контексті візантійських мистецьких традицій та західноєвропейського барокко”, in Сидорук, О. (szerk.), *Українське барокко та європейський контекст*, Київ 1991, 91-92.

³⁰ A kutatás a Kárpátok vidékén a 12. századig főként faépítéssel számol, majd a kőből épült rotundák szórványos elterjedése mellett, a nagyobb központokban bizánci görögkereszt alaprajzú, kupolás kilencosztatú templomai mellett (pl. Halics, Szent Panteleimon-templom, 1200 k. Vö. ЛЮГВИН, Г., *Українське мистецтво X-XVIII вв.*, Москва 1963, 39) kiemeli, hogy az orosz földrakkal ellentétben Halicsban ismert volt az egyhajós, hosszanti, poligonális szentélyű alaprajz is. A helyi építészet formálódását, az épületek kőfaragványaiában is, a szomszédos államok, köztük Magyarország románkori építészetének hatásával hozzák összefüggésbe. Vö. АСЄЄВ, *op. cit.*, 160-169.

³¹ СВЕНЦИЦЬКА, *op. cit.*, uo.

retető kerül. A nyugati szakaszban karzat került kialakításra. Ugyanakkor a keleti és a nyugati hajófal fent szűkülő rakása – mely az egyes szakaszok külön lefedésénél volt gyakorlatban – a kialakított hármastérfűzés, a szentély és a hajó padlószintjének megkülönböztetése (szólea beiktatásával), illetve a szentély liturgikus szempontból kialakított keleti ablaka (amelyen az épület főtengelye mentén bevillanhattak az utrenye idején a felkelő napsugarai), mindez a korabeli helyi, keleti liturgikus gyakorlatnak felelt meg.

A munkácsi egyházmegye déli részén épülő középkori templomaiban a 16. század végére – a helyi gyakorlathoz igazított bizánci hagyomány, illetve közvetlenül az erdélyi latin templómépítéssel révén³² – sajátosan *közép-európai metabizánci templomforma* jön létre. Ez a szakrális épület belső terében a liturgikus gyakorlat követelményrendszeréhez igazodik, ezzel együtt – elsősorban külső megoldásaiban, tömegtagolásában – sajátosan nyitott lesz az esztétikai igények, az ízlés változásaihoz és a szemléletmódosuláshoz kapcsolódó modernizálódás irányába. A megújító, változtató szándékot, az ékesítés általános érvényű igénye is motiválta, de jelentős szerepet játszott ebben az anyagi tehetőség és a mesterek kvalitásának növekedése is, illetve a szomszédos falvak templomaival való hasonlóság, vagy épp azoktól való pozitív megkülönböztetés kívánsága.

3/ Felvidéki ikonok, mint források

Az egyházmegye északi, Lengyelországgal határos részének építészeti kapcsolatban a fennmaradt emlékek hiányában az egykorú ikonfestészet adhat támpontokat, ahol a hagiografikus jelenetek háttérben háromszegmensű, szakaszonként három- vagy kétszintes sátor tetős vagy kupolás lefedésű épületek jelennek meg. Ezeknél legtöbbször a hajó feletti kupola a legmagasabb, néhol az előtér feletti, zömök toronnyá alakuló sátras tetőzet.³³ Így elképzelhető, hogy a Felvidéken épült

³² ЗАЛОЗЕЦЬКИЙ В., „Бойківський тип деревляної церкви й його відношення до історичних стилів”, in *Бойківщина* 1927 (10) 6.

³³ Lásd a Ladomérvágásáról származó Szent Demeter ikon (16. század első harmada) vagy a rónai Szent Miklós ikon (16. század közepe) – mindkettő a bártfai Šarišské múzeum ikongyűjteményében – a szent alakját körülvevő hagiografikus szegélyjelenetek architekturális részleteit. A lengyelországi emlékeanyagból vett példákat közli: BRYKOWSKI, R., *Łemkowska drewniana architektura cerkiewna w Polsce, na Słowacji i Rusi Zakarpackiej*, Wrocław 1986, 98-99. kép.

fatemplomok ehhez a templomtípushoz tartoztak, melynek a Kárpátok túloldalán maradtak fenn korai példái.

Ahogy a régió ikonfestészetére is jellemző, a több kultúra találkozási pontjánál létrejött helyi építészet több forrásból merített. Megjelennek benne vlach-moldvai közvetítéssel a késő-bizánci hagyományok, a korai keleti szláv világi építészet jegyei, a latin templomépítészet hatása. A közép-európai metabizánci szakrális épület ezeket a tradíciókat sajátos építészeti formanyelvévé, művészeti hagyományává ötvözte. Lényeges, hogy az alkotó folyamat meghatározó szempontja a helyi keleti egyházi gyakorlatnak megfelelő liturgikus tér megteremtésének szándéka volt, mely a megrendelő falusi közösség anyagi lehetőségeinek és igényeinek keretein belül, a faépítészet technológiájához igazodva tudott megvalósulni.

L'architecture sacrale à l'éparchie de Munkács (Mukachevo) au 15-16e siècle

D'après les données des archives et selon les recherches, sur le territoire de l'éparchie historique de Munkács, on ne connaît que deux églises en bois, qui subsistent comme les plus anciennes églises de l'évêché. Toutes les deux se trouvent au comitat historique de Máramaros (Maramures). L'église St. Nicolas à Középpapsa (Seredne Vodane – Ukraine) était fondée en 1428, l'église à Darva (Kolodne- Ukraine), de même sous le patronat de St. Nicolas, provient du 15-16e siècle. Tandis qu'au nord de l'éparchie le plan des églises suit les exemples parallèles de la région des Carpathes Nord, les deux églises avec leur plan longitudinal, en même temps avec la séparation de leur intérieur à trois parties (le sanctuaire, la nef et le pronaos) selon la tradition liturgique byzantine, ont des analogies parmi les églises murales de Transsylvanie, aussi que dans l'architecture des églises monastérielles de Moldavie, dans certains points. Même après les reconstructions ces églises présentent le caractère spécifique de l'art local byzantin qui développe en Europe Centrale, à la frontière de l'Est et de l'Ouest, selon la tradition byzantine, aussi que sous l'influence de l'art gothique de l'Europe Centrale.